

2 Karaktärisering av kapellanläggningen

2.1 Kapellmiljön

Gästrike-Hammarby är sedan lång tid tillbaka en bruksort, först omnämnd på 1500-talet, med en tydligt avläsbar historia i den byggda miljön. Genom samhället rinner Hammarbyån från Ältebosjön i väster ut i Gavelhytteån, vilken var avgörande för brukets framväxt. Söder om ån ligger Hammarbys äldre bebyggelse och norr om den yngre. Kapellet ligger på den södra sidan, på en höjd strax öster om herrgården och väster om det forna bruket, numera fabriksområde. Väl synlig från byn ligger byggnaden i nära anslutning till bostadsbebyggelsen, orienterat i nordväst-sydostlig riktning. Kapelltomten sluttar nedåt i norr och begränsas till ett område i direkt anslutning till kapellet utan andra byggnader eller gravar.

2.2 Kapell

Hammarby kapell **uppfördes ursprungligen 1815 som oxstall** men revs delvis och ombyggdes **till skol- och kapellsal på privat initiativ 1865**. Redan tio år senare byggdes det ut på grund av det ökande antalet elever. År 1900 flyttades skolundervisningen och byggnaden har sedan **dess hyst endast kyrklig verksamhet**. Den första byggnaden som uppfördes var den som idag inrymmer kapellsalen och vestibulen. Byggnaden uppfördes i suterräng med en källare i nordväst och ett torn med tornur på gavelspetsen i sydost. Då tillbyggnaden uppfördes år 1875 dekorerades exteriören med huvar över fönstren, en takryttare och en baldakin över entrén. Stilen som tillämpades var den för tiden och kyrkorna populära nygotiken. I samband med att skolundervisningen flyttades inreddes för första gången en kapellsal med altare och predikstol. Nästa stora förändring skedde på 1940-talet då bland annat exteriören rensades från flera av 1870-talets utsmyckningar. På 1960-talet göts betonggolv och nya bänkar monterades. Tio år senare byggdes sakristian och köket i vestibulen.

Kapellets källarvåning och grund är putsad och avfärgad grå. Fasaderna är slätputsade med omfattningar kring fönstren och en mittelbandslist på korsarmen. De två entrédörrarna separeras av en pelare och är inskrivna i en arkad med två sexpass ovanför. Ovan entrén finns en baldakin med utsmyckningar av trä i nygotisk stil. Fönsterformerna varierar mellan samlingssalens höga rektangulära och kapellsalens låga med spetsigt överstycke. I gavelröset på samlingssalen finns också ett stort rosfönster. Fasaderna och utsmyckningarna är målade vita medan fönster och dörrar är bruna. Byggnaden täcks av ett sadeltak och i mötet mellan huvudbyggnad och korsarm står ett klocktorn i form av en högrest takryttare, krönt av ett kors. På både huvudbyggnaden och korsarmen finns låga skorstenar i tegel. Taken är täckta med papp och takryttaren med kopparplåt.

Via entrén når man först ett vindfång sedan vestibulen med kapellsalen rakt fram och samlingssalen till vänster. 1973-74 byggdes rum på båda sidor av entrén för att inrymma kök, toalett och sakristia. Väggarna till rummen, som är lägre än vestibulens tak, är dekorerade i klassicistisk stil med delvis förgyllda pilastrar mot vit botten. Den lägre höjden möjliggör att överljusfönster kan släppa in ljus från sakristian och köket till vestibulen, som i övrigt bara har ett fönster. Det ljusa blåa taket är delat, liknande en basilika, med ett förhöjt treadingstak i mitten och lägre plana tak längs ytterväggarna. Väggarna är släta med en bröstlist i nivå med fönsterbänkarna. Dörrarna mot entrén, samlingssalen och kapellsalen är dubbla med spetsigt överstycke, vitmålade med förgyllda lister. Entrédörren omfattas av lisener bärande ett entablement, och ingången till kapellsalen flankeras av åttasidiga marmorade pelare. Ovan pelarna hänger en målning med ”den barmhärtige samariten” från renoveringen 1940-41. Från denna tid är också hjulkorset omgivet av två målade änglar på den blå väggen ovan entrén.

Väggarna är i övrigt klädda med tapetväv och målade i en svagt rosalila nyans sedan 1974. Det förhöjda väggpartiet nedan tredingstaket är dekorerat med bladrankor. Foder och lister är vita medan taklisterna är grå. Golvet är belagt med linoleum. Sakristian är enkelt utförd med väggfasta garderober och ett litet altare i fönstret. Köket är likaså enkelt utfört, dock med komplett köksutrustning. I vestibulen finns även kapphyllor och ett inbyggt el- och manöverskåp.

Samlingssalen domineras av rosfönstret och de fyra höga och smala fönstren på kortväggen i sydväst. Ytterligare ljus kommer in från långväggens sex fönster vilka, liksom kortsidans, är inskrivna i rundbågiga omfattningar. Ursprungligen fanns sex fönster även på motsatta långsidan, men dessa har byggts över med en vägg och är idag blindfönster. Dörrar leder mot kapellsalen och vestibulen. Taket är även här ett förhöjt tredingstak med lägre plana tak längs väggarna. Väggarna har bröstlister som vestibulen och dörrpar med spetsig överdel. Samtliga ytskikt torde härstamma från 1973-74 års renovering och utgörs av vävtapet på väggarna med en färgsättning i ljust rosa ovan en brunorange bröstning. Taket är likaså tapetserat med vävtapet men vitmålat, och golvet är täckt av en heltäckningsmatta i orange, rött och gult. Fönstren samt listverket är vitmålat.

Kapellsalen är dämpad och intim med återhållsam utsmyckning. Taket är ett enkelt trätak förhöjt i mitten med mjukt rundade hörn. Längs väggarna i det förhöjda mittenpartiet löper stiliserade växtslingor, ljust gråvita, och i takets mitt är målat en plafondmålning med himmelsmotiv och ljust gråmarmorade ramar. Dessa dekorationer tillkom 1940-41. Väggarna har en låg bröstning och är skivklädda med tunna inramningar runt fönster, mot tak och bröstlist, samt marmorade. De finns tre fönster på varje långsida samt två nischer på korväggen. Liksom i vestibulen omges ingången från denna av två marmorade åttasidiga pelare. Den enkla och öppna bänkinredningen är liksom trätaket ljust laserad och omges av gångar utmed väggarna samt i mitten. Golvet är sedan 1965 täckt med linoleum i bänkkvarteren och heltäckningsmattor i gångarna och koret. Koret är förhöjt två steg och har en klassiserande altaruppsats med en målning av ”Jesu predikan från båten”. Det tunna ramverket i guld och vitt kröns av ett tympanonfält med det allseende ögat. Framför altarbordet finns en altarring som följer färgsättningen i guld och vitt, och till höger står predikstolen. Korets enda fönster, åt sydväst, är småspröjsat med färgade glas i olika nyanser. Bredvid ingången från vestibulen står orgeln i trävit furu. Väggarna är marmorade i grått och vitt med vita fönster och fönsternischer samt grå taklister.

2.3 Kapelltomt

Kapelltomten i Hammarby utgör endast marken i direkt anslutning till kapellet, utan att vara tydligt avgränsad mot omkringliggande tomter. Gravar saknas helt. Marken sluttar nedåt i norr och är gräsbeväxt. Söder om kapellet finns en mindre grusad yta framför entrén vilken även utgör genomfart till närmast liggande bostad öster om kapellet.

2.4 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kapellet i Gästrike-Hammarby är starkt knutet till järnbruket på orten och de två makarna Petre som på eget initiativ uppförde byggnaden. I den gamla miljön kring herrgården utgör kapellet en viktig beståndsdel för förståelsen av brukets historia och uppbyggnad. Byggnaden har byggts om och renoverats vid ett flertal tillfällen vilket medfört ett brokigt utseende såväl i exteriören som interiören. Exteriören karaktäriseras av de kvarvarande spåren från 1870-talets nygotiska utsmyckning och interiören av en blandning av 1940-, 60- och 70-talens renoveringar, där till stor del praktiska lösningar fått företräde. Hammarby kapell har stora person- och samhällshistoriska värden och är en central byggnad i samhället.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Kapellets starka koppling till bruket och omgivningen medför stora samhällshistoriska värden och identitetsvärden.
- Kapellets nygotiska utsmyckning ovan entrén och på takryttaren, är de enda kvarvarande spåren av 1870-talets till- och ombyggnad. Utöver värdet som historiska dokument har dessa delar också arkitektoniska värden.
- Dekorationsmåleriet i kapellsalen och vestibulen samt ”den barmhärtige samariten” har betydelsefulla konstnärliga värden och minner om 1940-talets renovering och försköning av kyrkorummet.
- Altartavlan har betydande person- och lokalhistoriska värden genom såväl donator som konstnär.

2.5 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Länsmuseet Gävleborg, ärendearkivet

Sannerman, Rune, *Storviks kyrka och Hammarby kapell i Ovensjö församling*, Gästriklands kyrkor, Katrineholm 1984

Datum för inventering: 2006-05-08

Inventerare: Martin Åhrén

Ansvar för kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Martin Åhrén och Anna Lindgren

Rapportsammanställning: Martin Åhrén